

УДК 371.7

ВПЛИВ УМОВ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО СЕРЕДОВИЩА НА СТАН ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ НОВОГО ТИПУ

Ірина Сущева

*Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет,
вул. Огієнка, 61, 32300 Кам'янець-Подільський, Україна*

У дітей, які навчалися в загальноосвітніх закладах нового типу, досліджувався вплив умов навчально-виховного середовища на стан їхнього здоров'я, характер адаптаційних процесів. Встановлено, що умови навчання та виховання учнів гімназії порушують засади здорового способу життя і не забезпечують сприятливих умов їхньої життєдіяльності. Засвідчено необхідність ґрунтовних педагогіко-гігієнічних досліджень, щоб оцінити та в нормувати навчальне навантаження в закладах нового типу з метою попередження порушень здоров'я учнів.

Ключові слова: здоров'я, навчально-виховне середовище, адаптація, життєдіяльність.

Однією з важливих умов розбудови незалежної та економічно сильної держави України є збереження та зміцнення здоров'я підростаючого покоління. У загальноосвітніх навчальних закладах нового типу мають бути створені умови не лише для виховання творчої особистості, всебічного, інтелектуального, духовного та фізичного розвитку кожного учня, а й забезпечені умови для виховання здорового способу життя та зміцнення здоров'я.

Проблема стану здоров'я школярів усіх вікових груп має важливе наукове, соціальне і загальнодержавне значення, адже за результатами низки досліджень хронічні захворювання мають близько 40-50% сучасних школярів, а серед більш-менш здорових дітей дві третини становлять діти з різними морфо-функціональними порушеннями [3; 8; 9], що спричиняє серйозне занепокоєння. Серед школярів різного віку відзначається зростання алергічних захворювань, патології органів дихання, травлення, серцево-судинної, ендокринної і нервової систем, обміну речовин, порушень психіки і поведінки, постави та зору [3; 4; 6; 7; 8; 9]. Це викликає обґрунтовану тривогу через те, що відзначена в шкільному віці тенденція до росту захворюваності в значній мірі зберігається в наступні періоди життя і має значну питому вагу в структурі і патології дорослого населення [6].

Відомо, що стан здоров'я дітей формується під впливом цілого комплексу соціальних, екологічних та біологічних факторів [2; 7]. Виявлена чітка залежність рівня здоров'я дітей шкільного віку від ступеня обтяженості негативними мікросоціальними, біологічними і психологічними факторами, як на рівні школи, так і на рівні сім'ї [2; 4; 7]. На думку багатьох дослідників серед них провідну роль відіграють фактори навчання та виховання, що зумовлюють життєдіяльність дитини протягом тривалого періоду шкільного навчання [1, 5].

Вивчення особливостей адаптації дітей до умов навчально-виховного середовища набуває сьогодні особливої актуальності. Реформування освіти в Україні передбачає збільшення терміну шкільного навчання до 12-ти років та більш ранній вступ до школи дітей (з 6-річного віку), а також розширення мережі гімназій, ліцеїв та інших шкільних закладів, навчання в яких передбачає ускладнення навчальних програм та досягнення освіти вище державного загальноосвітнього рівня.

Разом з тим навчально-виховний процес у сучасних школах, зокрема, гімназіях, характеризується постійним збільшенням обсягу, складності і новизни навчальної інформації та значною інтенсифікацією навчального навантаження, навколо якого формується складний комплекс взаємопов'язаних між собою факторів, що створюють у кінцевому результаті середовище навчання та виховання і зумовлюють провідні складові способу життя дитини в шкільному віці.

Це питання є ще не вирішеною проблемою педагогічної науки, на нього ми звертаємо особливу увагу. Метою дослідження стала система взаємопов'язаних між собою факторів, які можна розглядати як одну із важливих в аспекті шкільного віку складових провідної проблеми сьогодення "людина – навколишнє середовище", що є актуальним предметом фундаментальних досліджень у різних галузях науки, в т.ч. педагогіки.

С.М. Громбах, Г.Н. Даниленко, Д.В. Колесов та ін. прийшли до висновку, що несприятливі фактори навчально-виховного середовища створюють умови для розладу адаптаційних процесів і розвитку захворювань [2; 3; 5].

Доведено, що за несприятливих умов навчання і виховання достатньо швидкими темпами формуються передумови для раннього виникнення як розумової, так і фізичної втоми, негативних зрушень у стані імунної, ендокринної, серцево-судинної та дихальної систем [1; 3; 4].

Вищезазначені функціональні зрушення мають негативний зміст, вони порушують здоров'я, можуть суттєво позначитися на процесі формування адекватних адаптаційних реакцій під час напруженої розумової діяльності дітей шкільного віку. Про надмірну "фізіологічну ціну" навчання свідчать виявлені у дітей розлади адаптаційних механізмів, які створюють патологічну основу для виникнення хронічних захворювань [3; 5; 8; 9].

Характер адаптаційних процесів у школярів різного віку, залежно від умов навчання та виховання, насамперед обсягу та складності навчального навантаження в сучасних загальноосвітніх закладах, нами оцінювався за зміною функціонального стану центральної нервової і серцево-судинної систем під час навчальної діяльності.

Дослідження засвідчили, що умови навчання та виховання в гімназії суттєво відрізнялися від тих, які створені в загальноосвітніх школах, передусім за такими показниками: обсягом навчального навантаження, ступенем складності навчальних занять, зростанням щільності уроків, прискоренням темпу засвоєння навчального матеріалу, наповненістю розкладу занять предметами високої складності.

За допомогою гігієнічної оцінки навчального навантаження було доведено, що його обсяг у гімназистів різного віку на 16,4-26,8% перевищував встановлені нормативи.

У гімназистів 1-3-х класів обсяг навчального навантаження протягом тижня перевищував нормативне на чотири – шість академічних годин. У відповідних їм за віком учнів 5-7-х класів загальноосвітньої школи обсяг навчального навантаження також перевищував гігієнічний норматив, однак у гімназії навчальне навантаження було на 14-18% вищим, ніж в загальноосвітній школі.

У випускних класах гімназії обсяг навчального навантаження був на 19,5-22,4 % вищим ніж в загальноосвітніх школах. Водночас щільність уроків у гімназії була вищою (на уроках з різних предметів) на 11,4-17,8 %.

Враховуючи, що особливості навчання є не лише важливою складовою навчально-виховного середовища, але одночасно і фактором провідного впливу на умови виховання дітей різного віку, нами досліджувались особливості життєдіяльності гімназистів та учнів загальноосвітніх шкіл.

За результатами проведених досліджень у 74,3-86,2 % випадків у гімназистів та в 29,2-43,4% випадків у школярів загальноосвітніх шкіл перевищувала гігієнічні нормативи тривалість виконання домашніх завдань, причому у 12,6-27,5 % гімназистів 1-3-х класів – більше ніж на дві години.

Значне збільшення навчального навантаження в новітніх освітніх закладах за рахунок ускладнення навчальних програм, проведення додаткових занять і факультативів, тривалого виконання домашніх завдань негативно позначилося на режимі дня та життєдіяльності учнів гімназії. В результаті серед гімназистів 1-3-х класів 59,2-78,3% дітей мали неповноцінний нічний сон, у 32,4-62,3% випадках недостатню кількість часу перебували на свіжому повітрі та в 50,4-63% випадків мали недостатню рухову активність. Аналогічні порушення режиму дня простежувались у 56,0 - 72,3% старшокласників гімназії.

Отже, умови навчання і виховання учнів гімназії порушують засади здорового способу життя і не забезпечують сприятливих умов їхньої життєдіяльності.

Вивчаючи особливості адаптації дітей різного віку до умов навчання та виховання в різних типах сучасних навчальних закладів, ми фіксували характер змін функціональних реакцій організму дітей під впливом навчальної діяльності. Доведено, що несприятливий характер функціональних реакцій ЦНС простежувався в 19,9±0,7% випадків серед гімназистів 1-х класів, в 16,6±0,9% випадків у 2-х класах та в 12,3±0,8% випадків у 3-х класах. Поряд з несприятливими функціональними змінами у певної частини гімназистів (у 9,5±0,9% у 1-х класах, у 5,6% у 2-х класах і у 4,8% у 3-х класах) відбувалися критичні функціональні зміни розумової працездатності, які разом з несприятливими реакціями серцево-судинної системи слід розцінювати як ознаки дезадаптації.

Слід зазначити, що найбільший рівень несприятливих та критичних функціональних реакцій під впливом навчального навантаження простежувався у гімназистів 1-2-х класів протягом першої чверті навчального року (відповідно 30,4±2,2% та 14,3±1,2% у першому класі; 18,3±1,6% та 5,2±0,8% у другому класі).

У випускних класах гімназії число випадків несприятливих функціональних реакцій на навчальне навантаження було меншим (11,3±0,7%). Разом з тим у 2,6% гімназистів були зауважені ознаки дезадаптації, тобто навчальне навантаження було надмірним.

На фоні порушень адаптації та випадків “зриву” адаптаційних механізмів серед учнів гімназії простежувалися негативні зміни стану здоров'я дітей. Так, якщо на момент приходу дітей 10-річного віку до першого класу гімназії, за результатами медогляду I група здоров'я становила 26,7±1%, то вже наприкінці першого року навчання число здорових дітей зменшилося більше ніж удвічі – до I групи здоров'я було віднесено лише 12,2±0,5% учнів. Протягом року у значного числа дітей сформувалися функціональні відхилення та хронічна патологія: II і III групи здоров'я збільшилися відповідно до 58,4±2,1% та 29,4±1,1% порівняно з 52,7±1,9% та 20,6±0,9% ($p < 0,05$).

У другому та третьому класах гімназії до I групи здоров'я було віднесено відповідно 11,3±0,3% та 16,3±0,6% учнів, до II групи – 50,7±1,7% та 49,7±1,7%, до III групи – 32,0±1,2% та 33,7±1,2%.

У випускних класах гімназії – 71,9% підлітків мали порушення здоров'я. Серед них 29,0±0,8% підлітків з хронічними захворюваннями, а 38,7±1,1% були віднесені до II групи здоров'я, яка на сьогодні розцінюється як “група ризику” щодо формування хронічної патології.

За сучасними уявленнями саме характер адаптаційних процесів, стан функціонального реагування учнів на навчальне навантаження та динаміка показників здоров'я характеризують рівень відповідності та врівноваженості в системі "учень – навчальне середовище" [1, 5]. Отже, високий рівень дезадаптаційних зрушень та розладів здоров'я у гімназистів свідчать про невиправдано високу "фізіологічну ціну" навчання в закладах нового типу при засвоєнні навчальних програм підвищеного рівня складності. А виявлені "поломки" механізмів адаптації надалі створюють основу для формування патологічного комплексу.

Отже, у жодному з досліджуваних сучасних загальноосвітніх закладів не створені умови навчання та виховання, які б враховували вікові функціональні можливості організму дітей та забезпечували задовільний характер адаптаційних процесів. На сьогодні необхідні ґрунтовні педагогіко-гігієнічні дослідження, оцінка та нормування навчального навантаження в закладах нового типу з метою попередження порушень здоров'я учнів.

-
1. *Антропова М.В., Козлов В.И.* Нормализация учебной нагрузки школьников. Экспериментальное физиологическое исследование. М., 1988.
 2. *Громбах С. М.* Роль школы в формировании психического здоровья учащихся // Школа и психическое здоровье учащихся. М., 1988.
 3. *Даниленко Г. Н.* Состояние здоровья школьников при различных формах организации учебной деятельности // Гигиена населенных мест. Вип. 35. К., 1999.
 4. *Козоріз В. В., Клименко Г. О., Слинко П. П.* Актуальні проблеми оздоровлення учнівської молоді. 1 Всеукраїнська науково-практична конференція "Здоров'я і освіта". Львів, 1993.
 5. *Колесов Д. В., Корниенко И. А. Фарбер Д. А.* и др. Адаптация организма подростков к учебной нагрузке. М., 1987.
 6. *Литвинова Ю. А., Ивахно А. П., Баранова М. Н.* Динамика состояния здоровья школьников как прогностический критерий трудовых ресурсов. Тез. докл. научн.-практ. конф. Харьков, 1992.
 7. *Лисицын Ю. П., Полунина Н. В.* Состояние здоровья детей в зависимости от образа жизни // Вопр. охраны материнства и детства. 1982. № 6.
 8. *Поташнюк Р. З.* Наукове обґрунтування системи гігієнічного виховання Школярів: Дис.... д-ра мед. наук. К., 1996.
 9. *Сергета І. В., Бардов В. Г.* Організація вільного часу та здоров'я школярів. Вінниця, 1997.

**INFLUENCE OF EDUCATIONAL ENVIRONMENT ON CHILDREN'S
HEALTH IN SECONDARY SCHOOLS OF A NEW TYPE****Iryna Sushcheva***State Pedagogical University of Kamianets'-Podils'k,
Ogienko Str., 61, UA- 32000 Kamianets'-Podils'k, Ukraine*

The paper investigates the influence of educational environment on children's health and their adaptation in secondary schools of a new type. It states that conditions of studying in secondary schools are not favourable for children's healthy way of life. The paper points out the importance of necessary educational and hygienic conditions for studying, the necessity of evaluating and balancing the intensity of schoolwork in schools of a new type in order to prevent bad effects on students' health.

Key words: health, educational environment, adaptation, life activity

Стаття надійшла до редколегії 19.02.2003
Прийнята до друку 18.06.2003